

Tot zover de voorzet voor de Forumdiscussie van Annelies van Heijst. Zes auteurs geven nu vanuit verschillende invalshoeken hun commentaar. Ze gaan in op een of meer van de 'netelige kwesties' die Van Heijst noemde.

Als eerste reageert Inge van Nistelrooy, theologe en zorg-ethica, vanuit haar privé-situatie. Zij reflecteert op haar zorgactiviteiten binnen haar gezin met drie kleine kinderen. Zij gaat vooral in op de omvattendheid van het zorgbegrip en de morele connotaties daarvan, ook in die aspecten van dagelijkse zorg waar je deze niet meteen verwacht.

Inge van Nistelrooy

HET SPITSUUR-GEZIN

Femke Halsema zei het in een interview met *De Volkskrant* als volgt: 'Eén kind neem je in de draagzak en je loopt zo naar Albert Heijn. Twee kinderen van driehoog naar beneden voor een boodschap is meteen een militaire operatie'. Zij was, net als ik, in 2003 moeder geworden van een tweeling. Ik heb daarnaast nog een dochter van bijna 5. Mijn man en ik werken beiden parttime en delen de zorg voor en in ons 'spitsuur-gezin'.

Aan mij de vraag te reageren op het artikel van Annelies van Heijst vanuit dit perspectief. Naast het dagdagelijks ('twenty four / seven') zorgen ben ik al tien jaar bezig met zorgethiek, in studie, lezingen, artikelen en mijn huidige werk (trainer ethiek in de gezondheidszorg). De theorie en de 'rauwe' praktijk, ik moet mezelf er soms aan herinneren dat ze met elkaar te maken hebben.

De praktijk, dat is de militaire operatie van Halsema, ook al wonen we niet driehoog. Ik zal de lezers niet vermoeien met de details, maar neem gerust aan dat het eerste jaar van ieder kind een tropenjaar is, en vermenigvuldig dat met twee. Twee keer zo veel lachjes, dat zeker, maar vooral twee keer zo veel honger, wakker, luiers, was, huilen, hapjes, etc.

Vanuit deze optiek wil ik graag een paar van de uitdagingen van Van Heijst opnemen. Ten eerste haar vraag hoe omspannend zorgen eigenlijk is. Er is al vaak gewezen op het nut van de analyse van Joan Tronto, die zorg uiteenlegt in vier fasen en aan elke fase een moreel element koppelt.⁵ Nuttig, omdat enerzijds het daadwerkelijke zorg-werk (fase 3) onderscheiden wordt van het opmerken van de zorgbehoefte (fase 1) en het organiseren van de zorg (fase 2), waardoor de analyse tevens een machtsanalyse is. Anderzijds, omdat tegelijkertijd de fasen 1 en 2 samen met de reactie op de zorg (fase 4) behouden blijven onder de noemer 'zorg', waarmee aangegeven wil zijn dat zij – wil zij goede zorg zijn – met elkaar samenhangen. Dat impliceert onder meer een kritische blik op versnippering in de zorgsector.

Ook in onze 'spitsuurgezinssituatie' is het duidelijk dat zorgen veel meer is dan het directe zorgwerk. Neem de 'organisatie van de zorg', het zorgen dat zorgen mogelijk wordt. Het lijkt wel alsof dat het leeuwendeel van het werk is. Luiers inkopen (in bulk), bijhouden van voedingsschema's in verband met een voedingsallergie, het eindeloze plannen en prioriteren, sorteren van kleding in de juiste maten, wassen en drogen, afwassen en koken van voorraden, etc. De lijst is eindeloos.

Het is goed dat er oog is voor deze complexiteit van de zorg. Toch stelt Van Heijst de vraag of zorg niet té alomvattend wordt opgevat. Met andere woorden: er moeten toch activiteiten te benoemen zijn die niet onder zorg vallen. Die uitdaging wilde ik graag opnemen, maar daarbij zou ik vooral eens kritisch willen kijken naar de morele elementen die Tronto aan haar zorgfasen koppelt. Haar stelling is immers dat je een moreel goed realiseert als je zorgt, of omgekeerd: als je (een fase van) zorg niet goed realiseert, ben je ook moreel verwijtbaar. Het zojuist opgesomde 'organisatorische' werk valt volgens Tronto onder fase 2. Natuurlijk is het mooi om hier te spreken van verantwoordelijkheid als bijhorend moreel element, maar is hier werkelijk sprake van moreel handelen? Toch niet als ik de wasmachine aanzet?! Het nut van de feministische invalshoek (Van Heijsts eerste kwestie) zou er in dat geval in bestaan vrouwen te beschermen tegen onnodig moralisme.

Deze lijn van mijn betoog had ik uitgezet en toen.... zette ik de wasmachine aan. En het viel me op met hoeveel verantwoordelijkheden dit gepaard ging. Verantwoordelijkheid voor hygiëne en genot (schone lakens!), voor voldoende en de juiste kleding (passend, niet te warm, niet te koud), voor het milieu (volle machine!), voor een betaalbare energierekening (wassen in het daluurtarief). Nog scherper doen deze verantwoordelijkheden zich voelen in het bereiden van verantwoord voedsel. Stel dat we dat zouden nalaten: zeker op de lange termijn zou dat gevolgen hebben die ook moreel verwijtbaar

⁵ J.C. Tronto, *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethic of Care*, New York 1993, 101-137.

zijn. Onlangs werden ouders uit de ouderlijke macht gezet wegens het enorme overgewicht van hun kind. Sterker nog: in verband met de voedsel-allergie van een van de dochters, het nalaten van de speciale zorg zou tot acute problemen leiden. Een grote verantwoordelijkheid, die inderdaad maakt dat ook dit behoort tot het morele domein. Voorlopig ondersteun ik dus de visie van Tronto, al blijft de uitdaging van Van Heijst ook prikkelend. En ik zet de wasmachine aan, me van mijn verantwoordelijkheid meer bewust dan ooit.

De tweede kwestie die Van Heijst opwerpt is het onbevagen exploreren van zorgen en nauwe verwantschapsrelaties. Veel van dit zorgen gaat niet op 'voor kwetsbaren'. Hoe kwetsbaar kleine baby's en kinderen ook zijn, dat is niet de primaire drijfveer van het zorgen. Van Heijst heeft het juist gezien, dat je primair zorgt vanuit die verwantschap. Er is niemand die zo'n zwaar en continu beroep op je mag doen als degenen met wie je je verwant weet en voelt. Je zorgt voor je kinderen (en – dunkt mij – voor je zorgbehoeftige ouders) juist omdat ze 'van jou' zijn. Daarbij is de bezitsrelatie overigens precies omgekeerd, maar daarover later meer.

Ik wil eerst nog even stilstaan bij de vraag in hoeverre lichamelijke hierbij doorslaggevend is. Want (zo stel ik me voor, al kost dat moeite) ook als onze kinderen niet biologisch van ons waren, maar bijvoorbeeld geadopteerd, dan nog zou ik zo voor ze zorgen als ik nu doe. Ook met anderen dan je eigen ouders kun je zo'n sterke band hebben dat je voor ze zorgt als waren ze het. Misschien bestaat er een analyse van de verwantschap tussen ouders en hun niet-biologische kinderen?

Hoe zit het, ten slotte, met die bezitsrelatie? Wij beloofden bij de doop van onze kinderen: 'Wij hebben jullie niet, jullie hebben ons'. En daarmee zijn we bij het paradigma dat Van Heijst aanreikt, namelijk dat van de bewuste en vrije schenking. Hoe treffend! Dat is de kern van deze zorg in verwantschapsrelaties. En hoe terecht is Van Heijst haar stelling dat deze schenking niet gebaseerd kan zijn op morele plicht. Volgens mij draait deze schenking om het verband van relationaliteit en identiteit. In deze schenking druk ik mijn identiteit uit: uit mijn onvoorwaardelijke verbondenheid met deze kinderen, een onlosmakelijk verband tussen hun en mijn geluk, en uit alles wat ik daarin doe, wat ik belangrijk vind, wat ik prioriteit geef, wat ik als betekenisvol voorleef, en als tradities in het leven houd en roep, blijkt wie ik ben. En daarmee zijn we terug bij de vraag: handel ik ook moreel als ik de wasmachine aanzet? Ja, alles wat ik doe binnen mijn verwantschapsrelatie, met het oog op het instandhouden van de relaties en het dienen van ieders geluk, is verbonden met mijn eigen visie op 'goed' en 'kwaad'. Wij, zorgdragers, zijn hopeloos moralistisch!